

Dr. Gyenge Anikó

„ÉRTED HARAGSZOM, NEM ELLENED” – NÉHÁNY GONDOLAT A VÉDELMI IDŐ MEGHOSSZABBÍTÁSÁHOZ¹

Ha valaki számára nem lett volna nyilvánvaló az amerikai Eldred v. Ashcroft-ügy nyomán keletkezett könyvtáryi szerzői jogi és közgazdasági szakirodalomból, hogy a szerzői jogi jogalkotás területén halálugrásra vállalkozik, aki a védelmi idő újbóli felemelését kívánja, annak 2006-ban két mértékadó európai tanulmány is megerősítette, hogy ezt a kérdéskört nem szerencsés firtatni, mivel a meghosszabbítás igen negatív hatásokkal járhat nemcsak a kultúrához való hozzáférés, az adminisztrációs terhek terén, de általában a szerzői jog általános társadalmi elfogadottságával kapcsolatban is.

Ezek után nagy meglepetést vagy – talán nem is túlzás – döbbenetet okozott az Európai Bizottság, amikor 2008. július 16-án kibocsátotta azt a tervezetét, amely az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók szomszédos jogainak védelmét a mai 50 évről 95 évre emelné.

I. ELŐZMÉNYEK

I.1. A JOGHARMONIZÁCIÓ ELSŐ LÉPÉSEI AZ EU-BAN

A szerzői műveken fennálló monopólium védelmi idejét először 1709-ben Anna királynő statútuma rögzítette a könyv kiadásától számított 14 évben azzal, hogy egyszeri alkalommal lehetővé tette a monopólium meghosszabbítását ugyanennyi idővel. Ez a – mai szemmel akár csekélynek is tűnő – néhány éves védelem országoként különböző tempóban, de folyamatosan növekedett a XIX. század végéig, amikor is az első multilaterális nemzetközi egyezmény, a Berni Unió Egyezménye az abban részt vevő országok szerzői számára már nemcsak a teljes életükben, hanem a halálukat követően az örökösök számára is legalább 50 évre biztosította a monopoljogot. Vagyis a BUE alapján az abban részt vevő országok minálisan 50 éves *post mortem auctoris*, de ennél akár hosszabb védelmet is biztosíthattak a saját szerzőik számára.² A szomszédos jogi teljesítmények (előadóművészi teljesítmények, filmek, hangfelvételek, adatbázisok előállítói, rádió- és televíziószervezetek teljesítményei)

¹ A szerző az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium szerzői jogi jogszabály-előkészítésért felelős osztályának vezetője, az ELTE ÁJK oktatója. A jelen tanulmány a tudományos véleményét tartalmazza, nem tükrözi az IRM hivatalos álláspontját.

² Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövege (kihirdette az 1975. évi 4. tvr., a továbbiakban BUE) 7. cikk (1) Az ezen Egyezményben biztosított védelem időtartama a szerző életére és halála után ötven évre terjed.

védelmének igénye a XX. században jelent meg. Talán ez is az oka, hogy időben kétszeresen is lemaradásban a szerzőktől, az első multilaterális egyezmény³ az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek számára csak 1961-ben rögzített először védelmi időt minimálisan 20 évben, a teljesítmény nyilvánosság elé kerüléséhez és nem a jogosult személyéhez kapcsolva a számítást.

Ezen az eltérést engedő minimumvédelmi szabályrendszeren nyugodva az Európai Közösség országai az 1990-es években már egymástól jelentős mértékben eltérő védelmi időt biztosítottak a szerzői művek és a szomszédos jogi teljesítmények jogosultjainak, amit ráadásul rendszerint nem biztosítottak a többi tagállam (és más országok) szerzői számára, hivatkozva a BUE-nek a védelmi idő összehasonlítására vonatkozó szabályára, amely kivétel a nemzeti elbánás alapelve alól.⁴ Mivel az EK országai a BUE 7. cikkének (8) bekezdésére hivatkozva a többi EK-ország szerzői védelmét is megtagadták, az egymástól jelentősen eltérő védelmi idő értelemszerűen negatívan befolyásolta a belső piac megfelelő működését. Ennek a torzulásnak a kiküszöbölésére fogadták el a 93/98/EGK tanácsi irányelvet, amelyet a tagállamoknak 1995. július 1-jéig (Magyarországnak 2004. május 1-jéig) kellett átültetnie. Az irányelv egységes szerkezetbe foglalására – több módosítást követően – a 2006/116/EK irányelvvel került sor (a továbbiakban: védelmi idő-irányelv). Ennek értelmében a szerzői művek védelmi ideje egységesen p.m.a. 70 év, a szomszédos jogi jogosultaké pedig 50 év lett.⁵ Az irányelv teljes harmonizációt valósított meg, vagyis a tagállamok az itt meghatározott időtartamtól felfelé sem térhetnek el. A BUE védelmi idők összehasonlítására vonatkozó szabálya ilyen módon már csak az EU-n kívüli országok szerzőivel szemben alkalmazható. (A szomszédos jogi jogosultak védelmi ideje tekintetében – azokban az országokban legalábbis, ahol ezek nem szerzői jogi, hanem szomszédos jogi védelemben részesülnek – a védelmi idő összehasonlításának szabályát sohasem alkalmazták, így a külföldi jogosultak a nemzeti jogosultakkal azonos ideig élveznek védelmet.) A védelmi idő meghosszabbítása visszaható hatállyal történt: minden alkotás és más teljesítmény, amely az irányelv átültetési határidejének időpontjában védelem alatt állt vagy állhatott bármely tagállamban, védelem alatt maradt, illetve védetté vált – akár úgy is, hogy előtte soha nem élvezett védelmet.

³ Az előadóművészek, hangfelvétel-előállítók és műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961-ben, Rómában aláírt egyezmény (kihirdette az 1998. évi XLIV. törvény, a továbbiakban: RE) 14. cikk Az ennek az Egyezménynek az értelmében biztosítandó védelem időtartama legalább húsz év ...

⁴ BUE 7. cikk (8) A védelmi időt minden esetben annak az országnak a törvénye szabályozza, ahol a védelmet igénylik, ez azonban – kivéve ha ennek az országnak a törvényhozása másképpen nem rendelkezik – nem haladja meg a mű származási országában meghatározott védelmi időt. A szabálynak a tagállamok közti viszonylatokban történő alkalmazásának tilalmát az Európai Bíróság a C-360/00. számú, Puccini II.-esetben mondta ki.

⁵ Az irányelv a korábban még nyilvánosságra nem hozott művek védelmét (editio princeps) 25 évben, a tudományos és kritikai művek kiadásával kapcsolatos védelmet 30 évben határozta meg.

I.2. AZ UTOLSÓ SIKERES VÉDELMIIDŐ-MEGHOSSZABBÍTÁS AZ USA-BAN

Míg az európai javaslatot még nem övezték különösebb viták, hiszen a nagy tagállamok már az irányelv elfogadása idején is az irányelv által egységesített, 70 éves védelmi időt biztosították, így saját szerzőik külföldi védelme tekintetében eleve érdekeltek voltak, addig az USA-ban 1998-ban a Sonny Bono Acttel⁶ (vagy még beszédesebb, másik néven a Mickey Mouse Acttel) végrehajtott meghosszabbítást már nemcsak a jogi, hanem a közgazdasági szakirodalomban is kemény bírálatok érték.

A törvény indokolása az Európával vívott „szerzői jogi fegyverkezési versenyre” hivatkozik: az USA meg kívánta szüntetni azt a helyzetet, hogy szerzői az európai piacokon rövidebb idejű védelemben részesüljenek, mint az európai alkotók. Emellett persze az sem volt jelentéktelen indok, hogy az amerikai, szerzői jogi védelem alatt álló korpusz jelentős részét kitevő Walt Disney-birodalom legidősebb alkotásai a kilencvenes években érték el a kritikus időszakot, ekkor kezdtek volna kihullani a védelemből, átkerülve a közkinccs területére. Mindenesetre a törvény a szerzői művek védelmi idejét p.m.a. 50 évről p.m.a. 70 évre emelte, a munkaviszonyban alkotott művek védelmi idejét az alkotástól számított 120 évre, illetve a nyilvánosságra hozatalt követő 95 évre. A törvény azoknak a műveknek a védelmi idejét, amelyek 1978. január 1-je előtt születtek, egységesen 95 évben állapította meg, azzal, hogy ez semmiképp sem szűnhetett meg 2002 előtt, vagyis ebben a körben visszaható hatályú volt a törvény, akár olyan művek védelmét is felélesztve, amelyek egyébként már nem voltak védettek.

A törvényt az *Eldred v. Ashcroft*-ügyben 2002-ben alkotmányossági vizsgálat alá vetette a Legfelsőbb Bíróság.⁷ A felperes legfontosabb érve az volt, hogy a visszaható hatályú védelmiidő-meghosszabbítással a Kongresszus megsértette az alkotmány szerzői jogi klauzuját, amely szerint „korlátozott időre” (*for limited times*) lehet biztosítani védelmet a szerzőknek és a feltalálóknak írásaik és találmányaik tekintetében, mivel pedig a Kongresszus időről időre folyamatosan hosszabbítja a védelmet, ez a gyakorlatban végtelen idejű védelmet eredményez, így megghiúsítva a klauzula szándékát. Továbbá a meghosszabbítás sérti az alkotmánynak a szólásszabadságot biztosító első kiegészítését is, mivel nem teremti meg az egyensúlyt e két alapvetően fontos érdek (a szólásszabadság és a szerzői tulajdon) között. Ezenkívül a közbizalom-doktrínát is megsértette a Kongresszus, amely szerint a kormánynak a közjó érdekére kell figyelemmel lennie minden olyan esetben, amikor köztulajdont magánkézbe ad, és ez sérült akkor, amikor már közkinccsbe tartozó műveket kivont onnan.

⁶ Elfogadva: 1998. október 27.; <http://www.copyright.gov/title17/92chap3.html>

⁷ *Eldred v. Ashcroft* 537 U.S. 186 (2003)

Az ügyben *amici curiae* levelet nyújtott be az alkotmányosság ellenében érvelve számos közgazdász, köztük néhány Nobel-díjas.⁸ Az elemzés felhívta a figyelmet arra, hogy a védelmi idő meghosszabbítása alapvetően máshogy gyakorol hatást a már elkészült művek és a jövőben keletkezők tekintetében. Ez utóbbiak esetében a védelmi idő 50 évről 70 évre emelése számításaik szerint 1%-kal képes jobban ösztönözni az alkotókat az új művek létrehozására. Az új művek esetében a járulékos költségek jelenértéke, ahogy a várható jövedelemnövekedés is kicsi. A már meglévő művek esetében a védelmi idő meghosszabbításával járó járulékos költségek viszont magasak, különösen azon művek esetében, amelyek már kikerültek a védelem alól. Továbbá, negatívan hat a védelem meghosszabbítása a régi művek felhasználhatóságára új művekben, mivel erre a védelmi idő alatt csak a szabad felhasználások keretében vagy engedéllyel van lehetőség, ennek pedig különösen akkor nagyok a költségei, ha sok a jogosult, vagy nehéz megtalálni őket. Végül azzal érveltek, hogy a védelmi idő-meghosszabbítással szerezhető társadalmi haszon mindenképp alatta marad a társadalmi költségeknek.

A 2003. január 15-én született döntés mindezek ellenére alkotmányosnak ismerte el a védelmi idő meghosszabbítását, érdemben nem vizsgálva az alapjogok kiegyensúlyozott érvényesülésének kérdését. A többségi vélemény elsősorban arra épült, hogy a védelmi idő meghosszabbításai szoros összefüggésben állnak a várható emberi élettartam folyamatos növekedésével. Mivel a védelem időtartamának meghatározását korábban is ehhez igazították, ennek növekedése magával kell, hogy hozza a védelem hosszabbodását is. Továbbá, mivel az alkotmány csak annyit rögzít, hogy a védelemnek korlátozott idejűnek kell lennie, ez azt is jelenti, hogy a Kongresszusra bízva a konkrét időtartam megállapítását, vagyis bármilyen, meghatározott időtartam alkotmányos lehet. (Egyébként Sonny Bono az eredeti javaslatában maga is a végtelen idejű védelmet javasolta.) A vélemény alkotmányosnak ítélte azt az igényt, hogy az USA biztosítson az európaival azonos hosszúságú védelmi időt szerzőinek. (Itt persze jelezni kell, hogy szó sincs azonos hosszúságú védelemről: egyrészt Európában a munkaviszonyban alkotott művek védelmi ideje nem tér el az egyébként alkotott művektől, így e tekintetben az USA jóval túllépett az európai szabályozáson. Továbbá mivel az USA-ban a hangfelvételek szerzői műnek minősülnek, e tekintetben is jóval hosszabb lett a védelmi idejük, mint az európai hangfelvételeké.)

Itt érdemes megemlíteni a Harvard két professzorának, a közgazdász William M. Landesnek és a jogász Richard A. Posnernek a szellemi tulajdon-jog közgazdasági szerkezetéről szóló alapvető könyvében a védelmi idővel kapcsolatos fejtegetéseit,⁹ amelyek – figyelemmel az európai és az amerikai hosszabbításra is – a védelmi idővel kapcsolatos gondolkodás fő áramától jelentősen eltérő javaslatot tartalmaztak, figyelmen kívül hagyva a szinte

⁸ <http://cyber.law.harvard.edu/openlaw/eldredvashcroft/supct/amici/economists.pdf>

⁹ Landes-Posner: *The Economic Structure of Intellectual Property Law*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2003

mindenki által adottnak vett, nemzetközi és alkotmányos kötelezettségeket. Javaslatuk szerint a szerzői jogi védelmi idő lehetne időben korlátlan, ugyanakkor ezt olyan konstrukcióban képzelik megvalósíthatónak, amelyben a mindenki számára biztosított védelem minimális időtartamú, ezt követően pedig regisztráció és díjfizetés ellenében lehetne a védelmet fenntartani. Ez a megoldás folyamatosan gyarapítaná a közkincset, és közben folyamatos bevételt biztosítana a jogosultak számára a legértékesebb tartalmakból.

A brit kormány által 2006-ben készített, a szerzői jogi rezsim általános áttekintését és vizsgálatát elvégző Gowers Review¹⁰ külön tanulmányt szentelt a védelmi idő meghosszabbításának. A tanulmány abból az alapvető tételből indul ki, hogy a védelmi idő meghosszabbítása járhat olyan következménnyel, amely szerint a nagyobb várakozások miatt több alkotás keletkezik, viszont költsége is van, mivel ezzel párhuzamosan növekednek meg a monopólium fenntartásának költségei. A tanulmány elfogadja azt a közgazdasági tételt, hogy a védelmiidő-meghosszabbítás visszaható hatálya nincs hatással az újonnan születő alkotásokra. Az új művek tekintetében való védelmiidő-meghosszabbítás hatása a hangfelvétel-előállítók tekintetében hozzávetőlegesen 1%-os bevételnövekedést jelenthet. A tanulmány a védelmi idő meghosszabbításának össztársadalmi hatását mindenképp negatívnak értékeli, az éves bevétel nettó jelenértékében 7,8%-os csökkenést prognosztizál. A tanulmány elismeri, hogy a védelmi idő meghosszabbítása a hangfelvétel-előállítók bevételeinek növekedésével járhat, ezt azonban visszaható hatályú meghosszabbítás esetén 2%-osra, nem visszaható hatályú esetében 1%-osra prognosztizálja, amiből a vezető előadóművészek 5–15%-ban részesülnének. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a visszaható hatályú meghosszabbítás a tág értelemben vett fogyasztókra (feldolgozókra, befogadókra) jelentős negatív hatást gyakorolna, mivel költségeik egyértelműen nőnének. A tanulmány felhívja a figyelmet, hogy a védelmi idő meghosszabbítása elsősorban a nemzeti piacon járna változásokkal, mivel a jelentős külföldi piacokon a felvételek ma is hosszabb védelmet élveznek, mint Európában. Elfogadja az elemzés azt az érvet, hogy a védelmi idő meghosszabbítása jelentős járulékos költségeket generálna, amelyek a tranzakciós költségeket fokoznák. Nem fogadja el a tanulmány azt az érvet sem, amely szerint további bevételekre van szüksége az iparnak ahhoz, hogy új felvételeket publikáljon, illetve hogy a régieket archiválja, megőrizze, mivel kétséges, hogy ha erre az 50 éves oltalom alatt nem sikerült megfelelő bevételhez jutni, az a következőkben sikerülni fog. Figyelemmel arra, hogy a brit piacon nem várható a védelmi idő emelkedésétől jelentős jövedelemnövekedés a jogosultak oldalán, ezért nem lehet számítani az ipar által foglalkoztatott létszám releváns növekedésére sem, viszont károsan hathat a kiegészítő iparágak (főként a digitalizációval foglalkozók) munkavállalási viszonyaira. Végül az elemzés felhívja a figyelmet arra, hogy a szerzett jogok elvonhatóságának különösen szigorú garanciái miatt abban az esetben, ha a meghosszabbításra úgy kerülne

¹⁰ <http://www.ipo.gov.uk/policy/policy-issues/policy-issues-gowers.htm>

sor, hogy rövid időn belül kiderülne, hogy az nem érte el a kívánt célt, vagy akár negatív hatások is megjelenének, szinte lehetetlen lenne a visszalépés az eredeti állapothoz (a mai oltalmi időhöz).

Ugyanebben az évben az Amszterdami Egyetem keretében működő Institute for Information Law által Prof. Berndt Hugenholtz vezetésével, az Európai Bizottság megrendelésére készített *The Recasting of Copyright and Related Rights for the Knowledge Economy*¹¹ tanulmány is kiterjedten érvelt a védelmi idő meghosszabbítása ellen – leszűkítve a vizsgálatot az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók jogaira. A szerzők hangsúlyozták, hogy a hosszabb amerikai védelmi idő nem ok arra, hogy az európai védelmet újra meghosszabbítsák, különösen az egyébként semmilyen kritériumhoz nem kapcsolt hangfelvétel-előállítói védelem esetében. (A tanulmány kiemeli, hogy a hangfelvétel-előállító védelme nincs minőségi feltételhez kötve, mint például az adatbázis-előállítóé, ahol legalábbis jelentős ráfordítást kell eszközölni az oltalomhoz. A tanulmány felveti annak a lehetőségét is, hogy talán emiatt nem is hosszabbítani, hanem rövidíteni kellene a hangfelvétel-előállítók oltalmi idejét, amit az is indokolhat, hogy a hangfelvételek előállításának költségei jelentősen csökkentek az utóbbi időben (bár a piacra bocsátás költségei ezzel szemben nőttek). Ugyanakkor a jogosultakat ma már más szellemi tulajdoni formák is védik (goodwill, védjegyoltalom), így más bevételi forrásaik is lehetnek. A tanulmány rámutat arra is, hogy a piacra bocsátott hangfelvételekből jellemzően az első időszakban lehet jelentős bevételre szert tenni, amelyik felvétellel ez nem sikerül, az rendszerint később sem lesz sikeres. Hamisnak tartja azt az érvelést is, miszerint a hangfelvétel-előállítók a háttérkatalógusaikat hozzáférhetővé tudnák tenni, ha újabb bevételekhez jutnának – ugyanis ezt az 50 éves védelem alatt is megtehetnék volna. Végül felhívja a figyelmet arra, hogy a védelmi idő esetleges meghosszabbítása mellett mindenképp szükség lesz arra, hogy az előadóművészek erősebb védelmet kapjanak, mivel ha már a kezdet kezdetén átruházzák vagyoni jogait, akkor a védelmi idő meghosszabbításával ők alig hozhatók kedvezőbb helyzetbe.

II. A BIZOTTSÁG JAVASLATA AZ ELŐADÓMŰVÉSZEK ÉS A HANGFELVÉTEL-ELŐÁLLÍTÓK VÉDELMI IDEJÉNEK MEGHOSSZABBÍTÁSÁRA

A két mértékadó európai tanulmány megjelenése után meglehetősen nagy meglepetést okozott, hogy a Bizottság 2008. július 16-án közzétette irányelvjavaslatát az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók teljesítményein fennálló szomszédos jogi védelem 95 évre történő meghosszabbításáról. Az irányelv tárgyalása körül hatalmas a sajtóvisszhang, amelybe – szinte teljesen egyedülálló módon – nemcsak az érdekelt lobbicsoportok, hanem maguk a szerzői jogászok is beszálltak, nem csak tudományos cikkek formájában. Alig öt nappal

¹¹ http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/studies/etd2005imd195recast_report_2006.pdf

az irányelv-tervezet kibocsátását követően vezető angol, német, francia, holland és olasz szerzői jogász professzorok nyílt levélben tiltakoztak a Bizottság javaslata ellen a Times magazinban.¹² Ezt követően Prof. Hugenholtz nyílt levélben fordult a Bizottsághoz, mivel az az irányelvjavaslathoz csatolt hatástanulmányában azt állította, hogy javaslata megtételéhez nem volt szüksége külső szakértőkre, noha ez a kérdéskör kifejezett tárgya volt a fent említett, Hugenholtz által a Bizottság számára készített tanulmánynak.¹³ A levélre válaszolva Charlie McCreevy belső piaci főigazgató jelezte, hogy a Hugenholtz-tanulmányt a megfelelő keretek között figyelembe veszi a Bizottság, még ha annak következtetéseivel nem is ért egyet.¹⁴ 2008. október 16-án egy holland európai parlamenti képviselő kérdést intézett a Bizottsághoz a védelmi idő meghosszabbítására tett javaslata kapcsán.¹⁵

Az alábbiakban ez a tanulmány arra törekszik, hogy elsősorban az irányelvtervezet szövegét elemezve mutassa be a szerző véleményét arra vonatkozóan, hogy a Bizottság javaslata alkalmas-e a kitűzött célok megvalósítására, ezen keresztül foglalva állást arra a kérdésre vonatkozóan, hogy szükséges-e, illetve célszerű-e meghosszabbítani a védelmi időt, és ettől a lépéstől várni az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók helyzetének javulását. A tanulmány következő része tehát elemzi az irányelv-tervezet sajátos rendszerét, és megpróbálja bemutatni azokat a hatásokat is, amelyekkel a magyar jogosultak számolhatnak abban az esetben, ha az arra hivatott szervek ezt a tervezetet a Bizottság által kibocsátott formájában elfogadják.

II.1. A HATÁSTANULMÁNY EREDMÉNYEI

II.1.1. A feltárt problémák

A Bizottság irányelvtervezete nem terjed ki az összes jogosulti csoportot megillető védelmi idők időtartamának meghosszabbítására, hanem csak a hangfelvételben rögzített előadások előadóművészeit illető védelemre és a hangfelvétel-előállítók védelmére, mivel a Bizottság álláspontja szerint a zenei előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók helyzete igényel beavatkozást.

A Bizottság irányelvtervezete által kezelni kívánt alapp probléma az, hogy jelentős számú európai előadóművész a húszas éveiben kezdte karrierjét, ebből pedig az következik, hogy az előadóművészek teljesítményeit illető 50 éves védelem számos előadásuk tekintetében a közeljövőben jár le. Így a ma már 70-80 éves előadóknak éppen a szociálisan legérzékenyebb életkorban szűnik meg a legfontosabb bevételi forrásuk, az elsősorban a rögzített előadások sugárzásából és nyilvános előadásából származó, közös jogkezelés útján érvé-

¹² <http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/letters/article4374115.ece>

¹³ http://www.ivir.nl/news/Open_Letter_EC.pdf

¹⁴ http://www.ivir.nl/news/letter_by_charlie_mc_creevy.pdf

¹⁵ http://www.ivir.nl/news/pb_schriftelijke_vraag_ia_performers_rights.doc

nyesített jogdíjbevételek. (Az előadóművészek a nem ilyen típusú jogaikat rendszerint a védelmi idő kezdetén átruházzák a hangfelvétel-előállítók javára.) Persze ehhez hozzá kell tenni, hogy ez az állítás – az előadóművészeket illető védelem módjára tekintettel – azokra az előadókra igaz, akik fiatal korukban értek csak el sikert. A folyamatosan alkotó és sikeres előadók védelme esetleg korai előadásaik tekintetében szűnik meg, de a későbbi alkotói korszakokból lehetnek sikeres, sőt, a fiatalkoriaknál jóval nagyobb bevételeket biztosító előadásaik. A Bizottság hatástanulmánya szerint a védelmi idő lejártával ezek az előadóművészek nem részesülnek előadásaik „reneszánszából” sem, amit egyrészt a „retromozgalom”, másrészt az interneten zajló kereskedelemnek a korábitól eltérő üzleti modellje, az ún. long tail-jelenség¹⁶ eredményez. A védelmi idő lejártával lehetővé válik az is, hogy olyan felhasználások valósuljanak meg, amelyek sérelmesek a jó hírnevükre vagy a becsületükre, és – ellentétben a szerzőkkel – nekik nem állnak rendelkezésükre olyan eszközök, amelyekkel ezek ellen fel lehetne lépni. Ez a különbségtétel a szerzők és az előadóművészek között pedig amiatt sem indokolt, mivel a kereskedelmi siker szempontjából az előadó neve nemegyszer nagyobb értéket képvisel, mint a szerzőé, akinek pedig ez a személyhez fűződő jogi védelem az életében és az örökösének a szerző halálát követő 70 évig a rendelkezésére áll. (Meg kell itt jegyezni, hogy a személyhez fűződő jogok megsértése ezen a területen nem gyakori: a magyar joggyakorlatból egyetlen esetről sem tudunk.)

A Bizottság szerint a hangfelvétel-előállítók előtt álló legnagyobb kihívást jelenleg a p2p-kalózkodás jelenti, amely igen megnehezíti az új üzleti modellek sikerre vitelét. A bevételeknek a kalózkodás miatti csökkenése együtt jár azzal, hogy ezeknek a szervezeteknek az új tehetségek felfedezése, az innovatív felvételek készítése nagyobb kockázati költséget teremt, mivel tendenciaszerűen csökkenő bevételre tudják csak szétosztani a kockázatot. A bevételek csökkenése pedig magával hozza azt is, hogy az új tehetségekre fordított összeg – az arány (átlagban a bevétel 17%-a) változatlanul maradása esetén is – csökken, ami hátrányosan hathat a kulturális sokszínűsége is. Különösnek mondható, hogy a Bizottság nem számol azzal a nyilvánvaló következménnyel, hogy a védelmi idő meghosszabbításával szükségszerűen nagyobbá válik az a repertoár is, amely illegális fájlcserevel érintett lesz – a védelmi idő meghosszabbítása legfeljebb a fájlcsere miatt kieső jövedelmek mérsékelt kompenzálását biztosíthatja, de a jelenség csökkentésére és különösen a felszámolására semmiképp sem alkalmas.

¹⁶ A long tail-jelenséget *Chris Anderson* írta le hasonló című könyvében (magyarul megjelent: HVG-könyvek, 2007). Eszerint az internetes kereskedelemben a hagyományos kereskedelemmel ellentétben nincs a kínálatnak olyan korlátja, mint a hagyományos bolti rendszerben, ahol csak bizonyos számú terméket lehet egyszerre a boltban „polcon” tartani. Az internet gyakorlatilag lehetőséget ad valamennyi mű vagy teljesítmény folyamatos hozzáférhetőségének biztosítására, és így a csökkenő keresletű termékek, illetve nem slágertermékek hozzáférhetősége is folyamatosan biztosított lehet. A long tail legfontosabb megállapítása, hogy az internetes kereskedelemben egy termék kereslete gyakorlatilag nem szűnik meg: mindig lesz fogyasztója, illetve hogy ezekből a termékekből összesen hasonló bevételt lehet szerezni, mint a slágertermékekből. A jelenség neve onnan származik, hogy egy forgalom/idő koordináta-rendszerben a kezdetben legmagasabban álló keresleti görbe hajlása az idő előrehaladtával soha nem éri el a nullát. A görbének ez a bolti forgalomban már nem releváns szakasza a long tail.

II.2. A HELYZET KEZELÉSÉNEK LEHETSÉGES ESZKÖZEI

A Bizottság a hatástanulmányban a beazonosított problémák megoldására hét scenáriót állított fel, amelyeket megfontolt a javaslata megtételénél. Ezek közül az elsőt, a „*doing nothing*”-scenáriót nem is vizsgálta érdemben, mivel úgy vélte, a zenei piacok mindenképp beavatkozást igényelnek.

A) Az első érdemi cselekvési lehetőség egyedül az előadóművészeket érintené a védelmi idő olyan módon való meghosszabbításával, hogy az vagy egész életében illesse meg, vagy – ha ez a hosszabb – 50 évig. Ez a javaslat nem szól a hangfelvétel-előállítók teljesítményén fennálló védelem meghosszabbításáról.

B) A védelmi idő meghosszabbításának másik változata az előadóművészeknek és a hangfelvétel-előállítóknak egységesen 95 éves védelmet biztosítana, vagyis 45 évvel hosszabbítaná meg a jelenlegi 50 éves védelmet.

A Bizottság ezenkívül négy olyan eszközt javasol, amelyek önmagukban nem érintik a védelmi idő tartamát, de alkalmazhatók akár a védelmi idő A vagy B verzió szerinti meghosszabbítása mellett is.

+1. Az előadóművész nyilvánosság számára hozzáférhetővé tételi jogának a hangfelvétel-előállítóra való átruházása esetén díjigény fenntartása az előadóművész számára.

+2. Az előadóművészek személyhez fűződő jogainak erősítése annak érdekében, hogy megakadályozhassák előadásaik sérelmes felhasználásait.

+3. „Felhasználod vagy elveszíted” szerződési klauzula alkalmazása az előadóművészek védelmében, amely lehetővé teszi, hogy az előadóművész más lemezcéghez forduljon előadása kereskedelmi hasznosítása érdekében, ha az eredeti nem használja fel az előadást, vagy csak egyes felhasználási lehetőségekkel él a teljes körű kiaknázás helyett. Ennek olyan módon kell történnie, hogy a lemezcég hangfelvétel-előállítói kizárólagos jogát ne tudja ennek megakadályozására használni.

+4. Pénzalap létrehozása azon előadóművészek számára, akik korábban egyszeri díjazás fejében átengedték valamennyi kizárólagos jogukat. Az alapba a hangfelvétel-előállítók fizetnék be az érintett hangfelvételek terjesztéséből és lehívásra hozzáférhetővé tételéből származó bruttó éves bevételük legalább 20%-át.

A Bizottság a +1. lehetőséget amiatt veti el, mert egyelőre nem lehet tudni, hogy a jelenlegi, kizárólagos jogra épülő piaci modelleket ez mennyiben befolyásolná, illetve milyen mértékű bevételhez juttatná az előadóművészeket, és emiatt a fizetésre kötelezettekre gyakorolt hatás sem állapítható meg. Éppen ezért nem határozható meg egyelőre az sem, hogy az értékesítési láncban melyik lenne az a szereplő, akire a kötelezettséget telepíteni kellene. A Bizottság ennek az eszköznek az igénybevételét korainak tekinti, de nem zárja ki későbbi alkalmazását.

A személyhez fűződő jogok erősítésének lehetőségét (azaz a +2. lehetőséget) a Bizottság szintén elveti, mivel e tárgykörben nincs közösségi hatáskör, ezért ezen a területen legfeljebb a tagállamok tudnak fellépni.

A „felhasználod vagy elveszited” szerződési klauzula (vagyis a +3. lehetőség) tekintetében a hatástanulmány jelzi, hogy nagyfokú rugalmasságot szükséges adni a tagállamoknak abban, hogy a szabályozást a saját szerzői jogi és szerződési jogi rendjükbe miként tudják beilleszteni, és megfelelőnek tartja ehelyett hasonló hatású, de enyhébb eszközök bevezetését is, amelyekkel a tagállamokat csak arra köteleznék, hogy ösztönözzék a hangfelvétel-előállítók és az előadóművészek közötti szerződésekben önkéntesen az ilyen klauzulák alkalmazását (hogy ezek mik lennének, arra a hatástanulmány nem ad javaslatot).

A +4. megoldást minden további nélkül megvalósíthatónak tartja azzal, hogy a tagállamok a kis hangfelvétel-előállítókat mentesíthetik az alapba való befizetési kötelezettség alól.

A hatástanulmány alapján a Bizottság által benyújtott irányelvtervezet a B opciót tartalmazza, a kiegészítő eszközök közül pedig a +3. és a +4. eszközt vezeti be az átmeneti rendelkezésekbe beépítve.

II.3. AZ IRÁNYELVTERVEZET KULCSELEMEI ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

II.3.1. A másként mint hangfelvételben és a hangfelvételben rögzített előadások védelmi idejének szabályozása [1. cikk (1) bekezdés és (4)–(8) preambulumbekendések]

A tervezet különválasztaná azoknak az előadásoknak a védelmi idejét, amelyek hangfelvételben kerülnek rögzítésre azokétól, amelyek nem hangfelvételben kerülnek rögzítésre. Míg az előbbi esetben változatlan maradna a ma biztosított védelmi idő hossza (50 év a rögzített előadás nyilvánosságra hozatalától vagy jogszerű nyilvánossághoz közvetítésétől, ha ez a korábbi), addig a hangfelvételben rögzített előadások esetében a védelmi időt felemelné 95 évre.

A preambulum hangsúlyozza, hogy az előadóművészi hozzájárulás jelentősége az utóbbi időben megnőtt, gyakran nagyobb kereskedelmi értéket képvisel, mint a szerzőként hozzájárulóké. Jellemző az is, hogy az előadóművészek igen fiatalon kezdik karrierjüket, a jelenlegi védelmi idő mellett éppen idős korukra esnek el a bevételektől (amelyek esetleg újonnan generálódnának a magáncélú többszörözésből, nyilvánosság számára hozzáférhetővé tételből, bérletből).

Az a hatástanulmányban és az irányelvtervezet preambulumban is a védelmi idő felemelése mellett hivatkozott érv, hogy ha valaki fiatalon kezdi a pályáját, az idős korára bevétel nélkül marad, igen vitathatónak tűnik. Ez ugyanis legfeljebb abban az esetben lehet igaz, ha az illető előadóművész fiatalon abba is hagyja az alkotást, hiszen a később keletkezett előadások védelmi ideje is később jár le, és az egyáltalán nem biztos, hogy az előadóművész a pályája kezdetén a legsikeresebb (illetve ha fiatalon abbahagyja a pályát, akkor biztosan más módon gondoskodik később a bevételeiről).

A javaslat problémákat vet fel abból a szempontból is, hogy megkülönbözteti a hangfelvételen rögzített előadásokat a más módon rögzített előadásoktól. Ez – noha a nemzetközi egyezmények szintjén létező jelenség – az eddigi európai közösségi megközelítéssel (és a nemzeti jogban követett, egységességet tükröző szabályozási felfogással) is szakítana. Ez nem teljesen illeszkedik ahhoz a megközelítéshez sem, amely a hatástanulmányból kiolvasható, vagyis hogy a módosítás csak a zenei előadókat kívánja segíteni, mivel hangfelvételen értelemszerűen nem csak zenei előadást lehet rögzíteni és fordítva: zenei előadásokat nem csak hangfelvételen lehet rögzíteni. Problematikus a megkülönböztetés abból a szempontból is, hogy nem kizárható, hogy ugyanazt az előadást egyszerre rögzítsék filmben és hangfelvételen is, ami ugyanazon előadás különböző hordozókon való rögzítésére eltérő védelmi időt eredményezne. Továbbá az előadóművészi teljesítményeknek a kulturális termékek összértékében képviselt értékarányának megnövekedett jelentősége nemcsak a zenészekre, de a filmekben rögzített előadói teljesítményekre is igaz, és a védelmi idő lejártá az ő szociális körülményeikre is hasonlóan hat.

Az előadóművészek egységes kezelése azonban alapjaiban érintené az egész irányelvtervezetet: a filmes előadóművészek jogainak hasonló módon történő kiterjesztésére egyértelműen csak a filmelőállítók bevételeiből való kompenzáció mellett kerülhetne sor – ez utóbbiak védelmi idejének meghosszabbítására pedig úgy, hogy bevételeik is növekedjenek, csak az általuk megszerzett szerzői jogok védelmi idejének meghosszabbításával lenne lehetséges –, ez pedig dominóhatást indítva el valamennyi szerző védelmi idejének felemelésével járna. Erre azonban teljes mértékben hiányoznak a megfelelő hatástanulmányok.

II.3.2. A hangfelvétel-előállítói teljesítmények védelmi idejének meghosszabbítása

[1. cikk (2) bekezdés, (7) preambulumbekkezdés]

Az irányelvtervezet 95. cikkében emelné a hangfelvétel-előállítói teljesítmények védelmi idejét, összhangban azzal, hogy az előadóművészi teljesítmények közül is csak azoknak a védelmi idejét hosszabbítaná meg, amelyeket hangfelvételen rögzítettek.

II.3.3. A részlegesen visszaható hatályú védelmi idő-hosszabbítás [1. cikk (3) bekezdés]

A hatástanulmány elemzi azt, hogy a védelmi idő meghosszabbításának a védelmi idő fennállása szempontjából mely teljesítményekre kell kiterjednie, és három megoldást elemez.

A működő rendbe legkevésbé beavatkozó megoldási javaslat szerint a hosszabb védelmi idő csak az újonnan keletkező előadásokra és hangfelvételekre vonatkozna („nem visszaható hatályú védelmi idő-hosszabbítás”), amely azonban éppen a megoldani kívánt problémákra nem jelentene orvosságot. Nem segítene az idős zenészeknek, és nem indítaná a hangfelvétel-előállítókat sem háttérarchívumaik kiaknázására, illetve nem biztosítaná a további bevétel-

többletforrást sem számukra, amelyből az új felvételek előállításából a fájlcseré miatt kieső összeget lehetne finanszírozni.

A köztes, „részlegesen visszaható hatályú” meghosszabbításra vonatkozó megoldási javaslat szerint csak az irányelv módosítása hatálybalépésének időpontjában még védelem alatt álló előadások és felvételek tekintetében hosszabbodna meg a védelem, vagyis azokra a teljesítményekre terjedne ki, amelyek (2012. január 1-jei átültetési határidővel számolva) legkorábban 1960. január 1-je után születtek.

A legmélyebb beavatkozást jelentő meghosszabbítási technika értelemszerűen az lenne, hogy azokra az előadásokra és hangfelvételekre terjedjen ki a védelem, amelyek még védelem alatt állnának, ha a védelmi idejük kezdettől 95 év lett volna („teljes visszaható hatályú védelmiidő-hosszabbítás”). Ez azokra a teljesítményekre terjesztené ki a védelmet, amelyek legkorábban 1917. január 1-je után születtek, és így az 1917 és 1962 közti időszakban keletkezett teljesítményekre (amelyek vagy mindig is közkincsbe tartoztak, vagy legkésőbb 2012. január 1-jétől ide tartoznak) újra feléledne a védelem. Ez igen jelentős számú, régóta közkincsbe tartozó felvétel újra védelem alá helyezését jelentené, ami szükségessé tenné olyan kiegészítő szabályok alkotását is, amely azokat a felhasználókat védi, akik a védelmi idő korábbi lejártá után használták fel a közkincsbe tartozó teljesítményeket. A hatástanulmány ezt a megoldást ugyan a jogosultak számára a legnagyobb előnnyel járónak tartja, ugyanakkor igen bonyolult és csak a jogbiztonságot veszélyeztető megoldásokkal lehetne biztosítani.

Itt érdemes megemlíteni azt a nemzetközi jogi szempontot is, amit a hatástanulmány nem említ, viszont fontos kizáró oka lehet a visszaható hatályú meghosszabbításnak. A TRIPS-megállapodás 14. cikkének (6) bekezdése alapján a szomszédos jogosultak tekintetében alkalmazandó BUE 18. cikke szerint a visszaható hatály nem érvényesülhetne azon előadások és hangfelvételek vonatkozásában, amelyekre volt és már lejárt a korábban biztosított védelmi idő (az Európai Unión belül 1995. július 1-je és 2012. január 1-je között lejárt/lejáró védelmi idejű előadások és hangfelvételek), ugyanakkor ki lehetne terjeszteni a védelmet az 1915 és 1945 között született felvételekre (vagyis soha védelem alatt nem állt előadásokra és felvételekre). Ez nyilvánvalóan beláthatatlan káoszhoz vezetne.

Továbbá súlyosan aggályos lenne ez a megoldás abból a szempontból is, hogy a korábban soha védelem alatt nem állt előadások és felvételek jogosultjainak beazonosítása is jelentős adminisztrációs költségeket váltana ki, és ezzel párhuzamosan jelentősen megnövekedne az árva teljesítmények köre, aminek leküzdése ellen mind az Európai Unió, mind a magyar jogalkotás aktív lépéseket tesz.¹⁷

¹⁷ L. erre vonatkozóan a jelen tanulmány kéziratának lezárásakor még az Országgyűlés előtt fekvő Sztj.-módosításnak az Sztj. új 57/A–C. §-ait bevezető rendelkezéseit.

A hatástanulmány konklúzióként a részlegesen visszaható hatályú védelmiidő-meghosszabbítást tekinti a legelfogadhatóbb megoldásnak, amely jogi és adminisztrációs szempontból is a legkönnyebben megvalósítható, és amely kezdettől fogva a legnagyobb előnnyel járna a jogosultak számára.

Az irányelvtervezet maga is ezt a megoldást támogatja, mivel az 1. cikk (3) bekezdése szerint csak azon előadások rögzítésére és hangfelvételekre terjed ki, amelyek tekintetében az előadóművész vagy a hangfelvétel-előállító az irányelv átültetési határidejének időpontjában még védelem alatt áll.

III.3.4. Az irányelv átültetéséhez kapcsolódó kiegészítő szabályok [1. cikk (4) bekezdés, (8)–(17) preambulumbekendések]

Az irányelvtervezethez kapcsolt hatástanulmány +3. (felhasználod vagy elveszítéd-klauzula) és +4. (alap létrehozása) kiegészítő eszközét kiegészítő, átmeneti szabályként építi be a tervezet, vagyis a +3. eszközt sem a szerzői szerződési jog (kis szegmensének) harmonizációjaként írja elő a tagállamoknak.

A 10a. cikk (1)–(2) bekezdése értelmében az előadóművészi teljesítményhez kapcsolódó, jogátruházásról szóló, korábban megkötött szerződések – eltérő rendelkezés hiányában – a meghosszabbított védelmi idő tartama alatt is hatályban maradnak, a kiegészítő rendelkezések azt az egyensúlytalanságot kívánják helyrebillenteni, ami abból fakad, hogy a szerződések automatikus meghosszabbításával az előadóművészek kizárólagos jogai valójában a hangfelvétel-előállítóknál hosszabbodnak meg, mivel ezeket a rögzítéskor átruházták rájuk. A kiegészítő szabályok azt kívánják elérni, hogy ezen, kizárólagos jogaik meghosszabbításából is részesüljenek az előadóművészek is.

Ha a javaslat nem rendelkezne a szerződések automatikus meghosszabbításáról, valószínűleg akkor is mindenképp ez lenne az egyetlen racionális lehetőség (akár a tagállamok írnának csak elő ilyen szabályokat, akár a felek dönthetnének erről), ugyanis a hangfelvételben rögzített előadásokkal kapcsolatos előadóművészi és hangfelvétel-előállítói jogok olyan mértékben fonódnak össze egymással, hogy még a szerződés hatályának megszűnése esetén sem tudnának egymás nélkül boldogulni: az előadás a rögzítést követően ugyanis önmagában már nem él, attól elválaszthatatlanná válik. Abban az esetben, ha a szerződések nem hosszabbodnak meg, a jogosultak a hangfelvételben rögzített előadás tekintetében enélkül is csak közösen tudják a jogaikat gyakorolni – legfeljebb harmadik személynek engedve a felhasználást.

A 10a. cikk (3)–(5) bekezdései arról rendelkeznek, hogy azok az előadóművészek, akik egyszeri díjazás ellenében ruházták át a jogaikat, éves kiegészítő díjazásra lesznek jogosultak, amelyet a hangfelvétel-előállítóknak a meghosszabbítás nélkül egyébként lejáró védelmi idejű felvételekből (tehát nem a teljes forgalmukból!) származó bruttó bevételük legalább 20%-ának elkülönítéséből kell fedezniük. A díj megfizetése alól a tagállamok mentesíthetik

azokat a hangfelvétel-előállítókat, amelyeknek az éves bevétele a szóban forgó díjazás kifizetésének tárgyévét megelőző év során nem éri el a 2 millió eurós alsó határt, felosztására pedig a tagállamok előírhatják a közös jogkezelést.

Itt érdemes megjegyezni, hogy Magyarországon a 2 milliós bevételi határt a teljes repertoárjával is jelenleg csak öt hangfelvétel-előállító éri el, viszont ezeknek elenyésző a magyar repertoárja. Az alapra vonatkozó szabály alkalmazása a javaslat szerinti formában végeredményben így azt jelenti, hogy a magyar előadóművészek (akik egyébként gyakorlatilag a kizárólagos jogaikat mind egyösszegű díjazásért ruházták át) számára a létrehozandó alapba igen csekély összeg fog kerülni, ha egyáltalán lesz befizetés. A szövegből ugyanis jelenleg az következik, hogy a tagállam legfeljebb abban mérlegelhet, hogy mentesíti-e a 2 milliós küszöb alatti kötelezetteket a befizetés alól, vagy nem. Ha pedig a mentesítés mellett dönt – ami mellett feltételezhetően a hangfelvétel-előállítók küzdeni fognak – akkor nem lehet egyéb szempontok szerint sem differenciálni.

Figyelembe kell itt venni azt is, hogy mivel a védelmi idő felemelése a felhasználói oldalon nem hoz bevételnövekedést, ezért az engedélyezési jog nélküli díjigények esetében a jogosulti oldal összbevételének növekedése nem várható, a díjigények tekintetében legfeljebb a jogdíjak szinten maradása, esetleg a *per capita* díjak csökkenése prognosztizálható – hiszen egyre több jogosult fog ugyanannyi jogdíjból részesülni. Ha emellett az előadóművészek ezen alapból való részesedése nem hoz érdemi bevételeket, akkor alappal lehet azt jósolni, hogy a védelmiidő-hosszabbítás e jogosulti csoport számára semmilyen haszonnal nem fog járni, sőt.

Mivel a jelenlegi szövegjavaslat szerinti megoldás alapján a védelmi idő meghosszabbítása ennek a nem túl rugalmas mentesítési szabálynak az alkalmazása esetén az előadóművészek kizárólagos jogai tekintetében nem hoz javulást (ha a mentesítés megtörténik), és így magyar jogosulti szempontunkból értelmetlen lehet, ezért több alternatíva mutatkozik:

1. egy alacsonyabb mentesítési érték meghatározása, amelybe már több olyan hangfelvétel-előállító is beleeshet, akinek releváns magyar repertoárja van;

2. egy, a követő jogi irányelv¹⁸ 3. cikkéhez hasonló megoldás, amely szerint a tagállam megállapíthat egy minimumbevételt, amely alatt mentesítheti a hangfelvétel-előállítót a befizetés alól, és ez a minimumbevétel nem haladhatja meg a 2 millió eurót.

Azonban még akkor sem jutnánk sokkal előbbre, ha a küszöb a tagállami piacokhoz rugalmasabban igazodóvá válna, ugyanis a többi magyar hangfelvétel-előállító 1. vagy egyáltalán nem forgalmaz régi felvételeket, így nem teremtődne befizetési kötelezettsége, 2. vagy olyan csekély számban teszi ezt, hogy még ezek teljes körű bevonása esetében sem jutna jelentős bevételhez az alap, mivel igen alacsony a még népszerű (és jogszerűen terjesztett, hozzáférhetővé tett) régi, védelem alól fokozatosan kikerülő felvételek száma. (A következő tíz évben lejáró oltalmi idejű felvételek közül alig néhány tíz forog ma is.)

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/84/EK irányelve az eredeti műalkotás szerzőjét megillető követőjogról

Az alappal kapcsolatban további, elsősorban adminisztrációs kérdések is felmerülhetnek: Magyarországon jelenleg ugyanis nincs nemzeti diszkográfia, sajnos soha nem is készült teljes. A meghosszabbítást követő első harminc évben érintetté váló felvételekre vonatkozóan a Fotex Holding által birtokolt Hungaroton archívum katalóguscéduláiból, illetve az Országos Széchényi Könyvtár Hangtárának szintén cédulákon tárolt, megközelítőleg sem teljes katalógusából lehetne csak összerakni, hogy mit és kik is adtak ki. Léteznek ugyan lelkes magángyűjtők által előállított, műfaj szerinti diszkográfiák (a szöveges lemezekről – az irodalmi felvételektől, a történelmi hangdokumentumokon és a meselemezeken át a morzeoktató lemezekig, illetve a kortárs és jazz vonatkozású kiadványokról), a többi felvételtől viszont csak a Központi Statisztikai Hivatal kultúrstatistikájának nagyon aggregált adataiból kaphatunk képet. Ezekből azonban a probléma megoldásához nem sok minden derül ki, mert éppen azt kellene tudnunk, amit ezek legtöbb esetben nem fognak elárulni: kik is voltak a háttérzenészek. Ami itt még segíthetne, az az írásbeli szerződések vizsgálata, de – ahogy az már a nemzeti filmvagyon sorsának rendezése körüli munkák során kiderült – az ebből a korszakból való szerződések rekonstruálása – ha voltak egyáltalán – teljesen sziszifuszi munka.

Vagyis ha valamilyen módon meg is növelhető az alapba befizetésre kötelezettek köre, akkor is figyelembe kell venni, hogy az ezen felvételek kiadásából befolyó – várhatóan csekély – jövedelmük bruttó 20%-a lesz a befizetendő összeg, amiből még lejön majd a közös jogkezelő szervezet adminisztrációs költsége is. Ez a fenti nehézségek miatt várhatóan még radikálisan tovább csökkenti a lehetséges kifizetést, és még mindig nem tudjuk, hogy kinek is kell személy szerint felosztani a befizetett díjat.

A védelem szükségtelenül hosszú kiterjesztésének korlátozását szolgálja a 10.a cikk (6) és (7) bekezdése: a (6) bekezdés szerint az előadóművésznak a teljesítményére vonatkozóan a hangfelvétel-előállító általi fel nem használásból fakadóan az eredeti védelmi idő lejártát követően keletkező szerződésbontási jogának érvényesítése a hangfelvétel-előállító szomszédos jogának megszűnését jelenti. Kérdéses, hogy a szerződésbontáshoz fűződő következmény, hogy a hangfelvétel-előállító szomszédos joga megszűnjön, indokolt-e, mivel – ahogy feljebb erre már utaltunk – itt lényegében közös teljesítményről van szó, az előadóművész nem tudja csak az előadását visszakapni, mivel az az előadás megvalósulását követően csak a hangfelvételben él tovább. Célszerűbb lenne itt úgy rendelkezni, hogy ilyen esetben a hangfelvétel-előállító jogai az előadóművészre szállnak át. Nem tisztázott az sem, hogy a hangfelvétel-előállítónak a teljes szomszédos jogosultsága megszűnik-e, mivel az őt megillető díjigények esetében ez szintén nem lenne indokolt (ezek fennmaradása ugyanis nem akadályozza az előadóművészt kizárólagos jogai gyakorlása tekintetében).

További kérdésként merül fel, hogy ez a szabály milyen viszonyban áll a (7) bekezdésben foglaltakkal, amely szerint ha egy évvel a korábban biztosított védelmi idő lejártát követően nem használják fel a hangfelvételt, akkor a hangfelvétel-előállító és az előadóművész jogai

megszűnnek. A két szabály összeolvasásából az következik, hogy két alaphelyzet lehetséges: a védelem 50 éves fordulópontján folyamatban van a terjesztés, illetve az online hozzáférhetővé tétel, vagy ezek közül egyik cselekmény sincs ekkor folyamatban. Az első esetben az előadóművész akkor bonthatja fel a szerződést, ha a hangfelvétel-előállító abbahagyja a felhasználást (és ezzel el is veszíti nemcsak a szerződésből fakadó, hanem a saját jogait is). Ez azonban bekövetkezhet az 50+ időszak alatt bármikor. Ha a fordulóponton nincs terjesztés vagy online hozzáférhetővé tétel, akkor a jogosultaknak egy évük van arra, hogy ezt megkezdjék, ennek elmaradása mindkét jogosult szomszédos jogának megszűnésével jár, vagyis a felvétel *public domainbe* kerül. Nem egyértelmű, hogy mi történik akkor, ha a fordulóponton van felhasználás, és később (pl. a 75. évben) hagyják abba, és egyikük sem kívánja a felhasználást folytatni. Az előző két eset mintájára talán szükséges lenne itt is kimondani, hogy a jogok megszűnnek.

Noha az irányelvtervezetben javasolt megoldás figyelemmel van arra, hogy nem minden előadás és hangfelvétel esetében indokolt és szükséges a védelmi idő meghosszabbítása, és a lehetséges keretek között tesz is azért, hogy az ilyen felvételek mihamarabb a *public domainbe* kerüljenek, ez kétséget kizáróan jelentősen megnöveli a védelem alatt állás megállapításával kapcsolatos adminisztrációs terheket – elsősorban a felhasználók és a közös jogkezelő szervezetek oldalán. Ezzel kapcsolatban technikai probléma lehet, hogy a védelem 95 év előtti megszűnése, illetve mindaddig az előadóművészeknek az alapból való részesülési jogosultsága olyan jogok gyakorlásától függ, amelyet a hangfelvétel-előállítók nem közös jogkezelésben érvényesítenek, így a védelem megszűnéséről nem feltétlenül értesül a közös jogkezelő szervezet. Arra vonatkozóan pedig nem tartalmaz a hatástanulmány adatot, hogy ezek az adminisztrációs költségek milyen terhet jelentenek majd a felhasználók, a közös jogkezelő szervezetek számára.

Ezen szabályok céljával (miszerint ne maradjanak védelem alatt kereskedelmi szempontból már érdektelen teljesítmények) alapvetően egyet lehet érteni. Ugyanakkor azonban a javaslat szerinti, gyakorlatilag 45 féle kifutású védelmiidő-meghosszabbítás további adminisztrációs problémát is felvet: ugyanis ha a hangfelvételek védelmi ideje 50 és 95 év között bárhol lehet, akkor a felhasználói oldalon a védettség megállapítása egyértelműen költségeket és igen komoly jogbiztonsági problémát fog keletkeztetni.

Kérdés, hogy ezt a jogbizonytalanságot milyen módon lehet csökkenteni? Erre vonatkozóan szintén célszerű lenne közösségi szinten egységes iránymutatást adni. Például megfontolandó, hogy – az önszabályozás támogatásával – a védelem alatt maradó felvételek kerüljenek be egy nyilvános adatbázisba. Sajnos a védelem fennmaradásának kötelező regisztrációhoz kötése (bármennyire is ésszerű megoldásnak tűnne) kizárt: a nemzetközi szerződésekből fakadó formakényszer tilalma noha a BUE 5. cikke (1) bekezdése alapján csak a szerzői művek tekintetében áll fenn, sem a Római Egyezmény, sem a WPPT¹⁹ nem

¹⁹ Magyarországon kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény

tartalmaz erre vonatkozó tiltást. A TRIPS-megállapodás²⁰ pedig kifejezetten megengedi a szellemi tulajdon-jogok regisztrációhoz kötését a 62. cikk (1) bekezdésében, viszont ebből éppen csak a szerzői műveket és a szomszédos jogi teljesítményeket zárja ki.

Az átmeneti rendelkezések a korábban kötött ún. *buy-out* szerződések hatásait kívánják orvosolni, de csak azokban az esetekben, amelyeket keletkezésük időpontja miatt csak az 50 éves védelmi idő illetve. A tervezet jelenlegi megfogalmazásából az következik, hogy a speciális szerződésbontási jog, illetve alpból való részesedés azokat a jogosultakat már nem érinti, akik az irányelv hatálybalépését követően keletkező előadások jogosultjai. Figyelembe véve pedig azt, hogy a szerződési gyakorlat változását nem lehet remélni, ez a hatálybalépést követően alkotott teljesítmények tekintetében azt jelentené, hogy a kizárólagos jogok vonatkozásában az előadóművészek továbbra is csak az első szerződés kötésekor lennének olyan helyzetben, hogy felmérjék, mennyit is érnek jogaik a következő 95 évben. Ha ez így marad, akkor érdemes megfontolni a nemzeti szerződési jogok olyan módosítását, ami lehetővé tenné az előadóművészek számára a meghatározott időn túl való szerződésbontást abban az esetben, ha a hangfelvétel-előállító nem hasznosítja a felvételt (ugyanakkor ez nem kezelné a fenti, a teljesítmények szoros kapcsolódásából fakadó problémák mindegyikét).

A jelenlegi szövegből az is következik, hogy a hatálybalépést követően keletkező teljesítményekre mindenképp 95 év lenne a védelem, vagyis nem lehetne ezt csökkenteni olyan szempontok alapján, amelyeket a 10a. cikk (6) és (7) bekezdése tartalmaz, noha az átmeneti szabályozásként alkalmazott rendszer kiterjesztése alkalmas lehetne a kereskedelmi értékkel már nem bíró felvételek mihamarabbi *public domainbe* kerülésének biztosítására, az árva teljesítmények szaporodásának megállítására. Arra jelenleg nem tartalmaz rendelkezést a tervezet, hogy a tagállamok a 10.a cikkben a korábbi közkincsbe kerülésre vonatkozókhöz hasonló korlátokat bevezethetnének-e a hatálybalépést követően keletkező teljesítményekre vonatkozóan, pedig erre irányelvi felhatalmazás nélkül – mivel a védelmi idő szabályozása közösségi hatáskör – nem lesz lehetőségük.

III. KÖVETKEZTETÉSEK

Mindezek alapján elmondható, hogy a közösségi jogalkotó alkalmatlan eszközt választott deklarált céljai elérésére: az irányelvjavaslat e szöveggel való elfogadásával a magyar előadóművészek helyzete szerencsés esetben nem fog romlani, de jelentős javulás semmiképp sem várható. A védelmi idő növelése legfeljebb a hangfelvétel-előállítók bevételeit növelheti, de közben a jogszerűtlen fájlcserelésnek kitett korpusz is nő, így nem biztos, hogy a végső mérleg pozitív lesz. A piac többi szereplőjét pedig mintha nem is vette volna figyelembe a javaslat: bár a Bizottság hatástanulmánya szerint a védelmi idő felemelése senkinek az érde-

²⁰ Magyarországon kihirdette az 1998. évi IX. törvény

keit nem sérti, ez az állítás felettebb gyanús, ha még a javaslat fő kedvezményezett csoportja jó, ha ép bőrrel megússza az akciót.

Az irányelvjavaslat számos dogmatikai és kodifikációs sebből vérzik, ami alapjaiban is veszélyezteti gyakorlati végrehajthatóságát. Emellett semmilyen módon nincs figyelemmel még az Európai Unió egyéb, digitalizációs, archivációs, a művek elárvulását csökkenteni, a kalózkodást felszámolni kívánó törekvéseire sem.

Mindezek mellett pedig nem járul hozzá a szerzői jog egyébként is megtépzott renoméjának helyreállításához sem: már a tagállamok szakértőit tömörítő Tanácsban folytatott vitája is hevesebb, mint a botrányos körülmények között elbukott szoftverszabaddalmi tervezeté volt néhány évvel ezelőtt, és még csak nem is a tagállamok között húzódnak a frontvonalak.

Végül a szerző – hivatkozva a címre – jelzi, a tanulmány célja nem az volt, hogy vitassa azt, hogy a háttérzenészek szociális helyzete rendezést igényel, vagy hogy a fájlcsere jelensége cselekvést követel a jogalkotóktól és a piaci szereplőktől egyaránt. De ezt véleménye szerint nem lehet, nem szabad olyan eszközökkel intézni, amelyek egy egész rendszer filozófiai mélységű hitelességét, koherenciáját, működőképességét kockáztatják, mert annak súlyos árát fizethetik végül a ma még többre aspiráló jogosultak.